

TŐZSÉR ÁRPÁD

„Pán Kolega” a lét zebráján

NAPLÓJEGYZETEK 1999-BŐL

2.

A derekam gondolkodása

1999. május 30. Azon kapom magamat, hogy etnikai tisztogatás ide, Mečiar oda, valójában rokonszenvvel nézem a szerbek NATO-ellenes háborúját. Valahogy úgy érzem, hogy Koszovóban irodalmi harc is folyik. Az a vita, amit még George Steiner kezdett el *anno*, mikor kijelentette, hogy a gépek csatájában a tragikum nem jeleníthető meg, mert az ott jelenlevő tragikum már a katasztrófa fogalomkörébe tartozik, szóval ez a vita most, Koszovóban és Szerbiában a fegyverek érveivel folytatódik: a szerbek gépekkel vitatkoznak, harcolnak, s számukra ez katasztrófa, az amerikaiak számára meg csak kipipálandó feladat, a gépek dolga.

Június 1. Közbelép a sors keze! Budapestre kellene mennem, délután könyvbemutató, *A nem létező tárgy tanulmányozása* c. könyvheti könyvemet mutatja be Vörös Pista. A „Közbelép a sors keze” meg úgy jön be a képbe, hogy egykor, a nyitrai szép időkben, mikor még nem tudtam, mi az a diszpepszia, Szeberényi Zoli, ha késett, mindig ezzel a klaszszikus képzavarral a száján lépett be a tanszékre. 8,42-kor indul a vonatom, Grendel vár az állomáson (együtt utaznánk), én meg itthon, a vécen trónolok, és káromkodom: ezúttal egy csunya hasmenés formájában lépett közbe a sors keze, nem tudok Budapestre utazni.

Június 2. Budapest. Mégiscsak itt vagyok hát. Tegnap délután ötkor megvolt a könyvbemutató, a Rátkay klubban, ma délelőtt pedig a rádióban voltam. Idefelé, a vonatban főpróbát tartottam, szegény Grendelt untattam: elmondtam neki, amit a rádiónak készülnem mondani (umtatta, umtatta, unka béka untatta!). Érkezés után az Írók Boltjában összekapkodtam néhány könyvet, kikönyörögtem a főnök asszonytól Bodor Ádám könyvheti könyvét, *Az érsek látogatását*, s ezzel számomra véget is ért a könyvhét (amely még el sem kezdődött). Az idén elég szegény a szenzációkban, az Írók Boltjában szinte mindent előre megvettem, ami fontosnak ígérkezik benne. A bemutatón Vörös Istvánon kívül jelen voltak még: Szegedy-Maszák Mihály, Krasznahorkai László, Ács Margit, Pál Melinda, Zsadányi Edit, Pályi András (ez utóbbi Grendel új könyvéről beszélt), Margócsy István (Krasznahorkai könyvét mutatta be). Vörös Pista ezúttal nemigen remekelt, két évvel ezelőtt a *Mittelszolipszisomról* viszont szenzációs dolgokat mondott.

Június 4. Immár itthon. Tornyosulnak az asztalomon a felgyült Népszabadságok. Reményi Jóska írja Bodor könyvéről: „*Zenei kifejezéssel: változat a Sinistra körzet témájára*”. Grendel új könyve, a *Tömegsír* is változatnak tűnik: változat Mikszáth témákra. A *Szakítás* (1989) c. regényével a posztmodernnel szakított a szerző, s parabolagyanús történeteket kezdett írni, s ilyen szempontból nézve a dolgokra a *Tömegsír* fordulat a mikszáthi maliciózus, egyenes beszéd felé. (És, sajnós, első olvasásra úgy tűnik, a mikszáthi közhe-lyek felé is.) – Csörög a telefon, Rózsa T. Endre hív a rádióból, interjút akar velem készí-teni, pontosabban a Pályám emlékezete c. műsorában akar megszólaltatni. Ide jutottam hát: megértem az emlékirat, az emlékező beszélgetések, a „pályám emlékezete” műfajára. Alig teszem le a kagylót, Cselényi jelentkezik: Strážay (szlovák költő, a Slovenský spiso-vatel könyvkiadó főszerkesztője) elolvasta a *Hranice literatúry* c. tanulmányomat (mégis van hát értelme a könyveimnek, már éppen *A tanulmány a nem létező tárgyról* vissz-hangtalanságán keseregtem), s úgy fellelkesítette (Strážayt a *Hranice...*, aminek a fele Cse-lényi költészetéről szól), hogy a hatására ki akarja adni Cselényi verseit szlovákul. (Mac-sovszky Péter fordítaná őket, ez a Macsovszky kitűnő kétnyelvű költő, magyarul is versel, egyszer már az én verseimet is készült fordítani, de úgy látszik, nem tetszettek neki, mert elaludt a dolog). Nem állítanám-e össze a válogatását, kérdezi Laci barátom.

Június 5. Menni vagy nem menni?, ez itt a kérdés. (Még haza sem jöttem Pestről, s máris vissza kellene mennem, dedikálni.) S a kérdés nemcsak úgy kérdés, hogy a betegségem a négy fal ketrecébe zár, hanem úgy is, hogy ebben a ketrecben én tulajdonképpen több va-gyok, mint a „menés” tettében, hisz a menés szinte teljesen véletlenszerű metszéspontja a szándékaim, vágyaim, képzelgésem, belső utazásaim, egyszóval az értés és megértés számtalan eredőjének. Valéry beszél valahol arról, hogy ő még a *tett* után is rendre tétová-zik, bizonytalan a dolgában, úgy érzi, a dolgok határoztak helyette, s ő továbbra is határo-zatlan *sokaság*, a lehetőségek sokasága maradt. Viszont ha nem lépek ki ketrecem határo-zatlan végtelenéből, rám se füttyül a világ. Lásd: Rózsa T. Endre! Három napja futottunk össze a rádióban, s egy kiadós beszélgetés után tegnap már „rám is füttyült”. A világ nevé-ben.

Június 6. Hát ez még nem volt: 13,00-kor indultunk Dunaszerdahelyről (Szigeti Lacival, az ő kocsijával), 14,00-kor már a Vörösmarty téren ültem és dedikáltam. 15,00-kor át-mentünk az Írók Boltjához, ott is dedikálnom kellett volna, de nemigen volt kinek, ha csak azt nem számítom, hogy megismerkedtem Krasznahorkaival, s ő megkönyörült rajtam, megvett egy példányt *A nem létező tárgyamból*. Beszéltem még Pályi Andrással, Domo-kos Matyival, Sípos Gyulával, Szijj Ferencsel, Zsadányi Edittel, Mészáros Sándorral, Ke-resztury Tiborral, Kukorelly Endrével, Mészöly Miklóssal – ha mindegyik vett volna a könyvemből, elégedett lehetnék. Este 7,00-kor indultunk vissza, fél 9-kor már itthon voltam. Szigetivel jöttem hazafelé is, ő a tetteiben, „metszéspontjaiban” él, és zseniáli-sak a – metszéspontjai. Magyaráztam neki a ketrec-elméletemet, megkérdezte, mi készül mostanában a ketrecemben, s hogy nem volna-e kedvem lefordítani Holan *Nočný dialóg s Hamletem* c. művét, elő akarja adatni a Merlinben.

Június 7. Hányszor megfogadtam már, hogy nem írok a testi bajaimról. Mert arról tulajdonképpen nincs is mit írnom. A renyhe bélműködéssel társult diszpepszia (emésztési zavar) semmilyen metaforikus jelentést nem hord magában. Olyan fantáziátlanul, epikai kanyarok, izgalmak nélkül ismétlődik, mint a boldogság (vö. Tolsztoj). A felfúvódott has, a bélgörcs persze minden, csak nem boldogság, de a *történethez* mint olyanhoz nincs sok köze. A tbc s a vele járó melankólia, az igen, az maga volt a tömény romantika, s még a modern ember betegségéből, a rákból és a depresszióból is lehetett verset, novellát, regényt csinálni (lásd minderről Susan Sontagot!), de egy székrekedésből!? – S ha belém vág a fájdalom, mégis fel kell jajdulnom. Csak úgy, műfajon kívül. S mivel a legváratlanabb pillanatokban és helyeken szokott belém vágni, jobb híján rendszerint a pillanat és hely érdekességével teszi érdekessé magát. Ma az M. Kati megvédését követő fogadáson vágott belém. Állunk elegánsan, ünneplőben, nyakkendősen, pohárral a kezünkben, Žigo, a prodékán azt magyarázza, hogy ő Divínből (magyarul Divény) származik (annak idején nekünk is voltak ott ismerőseink, Pistánknak, a testvérbátyámnak, amikor 1944-ben leventeként elhurcolták, ezek a divényi imerősök vagy rokonok könyörögtek, hogy ne menj tovább, maradjon náluk, ők elbújtatják, semmi baja sem lehet, de Pista, a beígért főbelövéstől félve, tovább ment a transzporttal, s úgy is halál lett aztán a része: hastífuszban halt meg, a dunaszerdahelyi kórházban), szóval Ž. prodékán úr Divínből származik, abból a Divényből, amelyet valamikor a Balassák birtokoltak, s már helyben is vagyunk, a régi magyar irodalomnál, a szakmánál, de nem sokáig lehet téma Balassi verseinek címadástechnikája, az argumentum, mert hirtelen, mint valami idegen állat, a *colon descendens*ben felüvölt a fájdalom, s máris futnom kell oda, ahová feltehetően a király is futni szokott, ha futnia kell. Valami nagyon nem jó készül megint bennem. – Este van. Nézegetem a könyvheti szerzeményeimet. Szíjj Ferenc könyve, a *Kéregtorony* megrendítő olvasmány. Az benne a megrendítő, hogy a szerző a megrendítőt (az eszelős anyát) el tudja magától távolítani, idegen testté tudja tenni. Belelapozok Oravecz Imre 1972. szeptemberébe is. Ugyanaz. Ott is idegen állatként üvölt a vers testében a fájdalom. Ugyanaz. Szíjj Ferenc ezzel a dedikációval adta kezembe a könyvét: *Ugyanúgy, ezt is. Ti. Barátsággal, szeretettel.* Ahogyan két éve a *Salakmezőt* ajánlotta. De ugyanúgy, ahogyan a *Salakmezőben: barátság és szeretet* ebben a könyvében sincs. Csak salakmező, az ebben is van. De mire jó ez a nagy igyekezet? Idegenként szemlélni magunkat? Kibúvó a személyes halál felelőssége alól?! Én is valami hasonlót művelek, mikor az egyébként meglehetősen érdektelen testi bajaimról írok: igyekszem elidegeníteni magamtól a fájdalmat. A papírra ruházom. – Holan *Hamletjébe* is bele-belelapozok (elvállaltam a lefordítását), az első lapján már ott a ceruzával rögtönzött magyar szövegem:

*Miközben a természetből a létbe lépünk,
az átmenet fala nem éppen kedves hozzánk.
Ez az a fal, amelyet a tehetségesek levizelnek,
a szellem ellen lázadó heréltek leköpnék,
s amely semmivel sem kisebb, mikor még nem létezik,
de a magzatot már körbekeríti...*

Június 13. A könyvhéten Pályi Andrásnak megígértem, hogy írok a trilógiájáról. (Immár másodszer, ha nem harmadszer ígértem meg neki, András megadóan hallgatta, csodála-

tosan tud hallgatni, az embernek állandóan beszédképesszere van mellette.) De most valóban meg akarom írni az *Éltem-Másutt-Túl* kapcsán, hogy ebben a pillanatban két jelentős irányzata van a magyar prózának: a Pályi és Nádas által képviselt „test-irodalom”, s az Esterházy által művelt „szellem- (esprit-) iskola”. S meg kel ezt írnom már csak azért is, mert az előbbihez én is tudnék szállítani egy-két adalékot: a betegség engem is állandóan testközelen tart. Ma reggel viszont, hosszú idő után először, a szellem közelében ébredtem: végre az vagyok, amit látok, amit testiségemen kívül érzékelek: a kinti verőfény, a madárdal, a kutyáját sétáltató szomszéd bácsi, a Vasárnapi Újságban a „sajtóegyensúlyról” vitatkozó népiek és urbánusok. Könnyű vagyok. A lét elviselhetetlen könnyűségét érezném? Kundera azt mondja a híres regényében: *Mindnyájunknak szükségünk van rá, hogy valaki nézzen bennünket*. A nagy cseh-francia író természetesen az „esprit-iskolába” sorolnám, bár nem sokat tud a témájáról. A lét ugyanis nem akkor elviselhetetlenül könnyű, mikor arra van szükségünk, hogy nézzenek bennünket, hanem akkor, mikor mi nézünk másokat, mikor mi nézünk a világot, és nincs rá szükségünk, hogy mások nézzenek bennünket. – Ma meg kell csinálnom a következő iskolaév „rég Magyar irodalom-tervét”. Mindössze heti két órával gazdálkodhatom. Azt tervezem, nem tartok előadást, csak szemináriumot. Kötetbe rendezem viszont a már régebben elhangzott előadásaimat, s jegyzet formájában szétosztom a hallgatóim között. A címe, Wallaszky *Conspectus rei publicae litterariaejára* utalva, talán lehetne szintén *Conspectus*. Néhány előadást azért mégiscsak kell tartanom, nyolc-tíz órában Zrínyi ú. hanyag verselését szándékozom tisztázni, de erre a témára a régi Magyar irodalom nagyon sok problematikus kérdését fel lehet fűzni, így például a „Magyar naiv eposz” problémáját, a gesztáink, krónikáink és a hősi énekeink feltételezett kapcsolatát, históriás énekeink verselését, de akár Szenci Molnár Albert jambusait is.

Június 18. Észre sem veszem, hogy már alig olvasok irodalmi folyóiratot. Még nem is olyan régen a *Jelenkortól* a *Holmüg* legalább tíz folyóiratot olvastam rendszeresen, mostanra ez szinte csak a *Forrásra* korlátozódik. Azt is csak azért olvasom, mert ingyen küldik. Az igazság persze az, hogy egyáltalán nem hiányzik a „folyóirat-kultúra”. Vagy igen? Ha nem olvasok, akkor többnyire nem is írok. Sem verset, se mást. S az utóbbi időben mintha az „elmés” naplóbejegyzéseim is megfogytak volna. – A *Forrásban* (1999/6) olvasom Milosewits Péter *A szerb irodalom története* c. könyvéről: „A paródiáiró avantgárd polihisztor, Stanislaw Vinaver írásai kapcsán a Karinthy(!)-párhuzam jut eszébe (mármint a szerzőnek)... Vasko Popa »strukturalista« lírájáról értekezve Jancsó Miklós filmjeit említi szemléltető példaként”. A közép-európai irodalmakban valóban sok a párhuzam, de nem azért, mintha ezek a kis literatúrák egymásra hatnának. Nem. Vinaver nem olvasta Karinthyt, s Karinthy nem olvasta Vinavert. (Bár elméletileg olvashatták volna egymást, születési évük csaknem azonos.) De mindketten olvasták Swiftet. Meg Stephen Leacock-ot, Mark Twain-t, H. G. Wellst, Vernét. Ismert Karinthy ú. *hat lépés távolság* elmélete, amely szerint a Földön egy ismeretségi láncon keresztül bárki kapcsolatba hozható bárkivel, a láncon a két végpont között maximálisan öt elem, azaz öt személy van, s ezeknek az egymást sokszorozó ismeretségi köre elméletben magába foglalhatja az egész emberiséget. A közép-európai írók mindig *végpontok*, egymással nincsenek kapcsolatban (hacsak nem a kölcsönös gyűlölet kapcsolja őket össze!), nem ismerik egymást, de

a világirodalomból öt író általában ismernek. Azért hasonlíthatnak egymásra. – Azt hiszem, ez a hasonlóság, és a hasonlóság lázas keresése: közép-európai nyomorúság. A világirodalomban nem a hasonlóság, hanem éppen a különbözés az értékkritérium. S valószínűleg maguk a közép-európai szerzők is kikerülnék a hasonlítás, sőt egyezés buktatóit, ha kellőképpen ismernék egymás dolgait. De nem ismerik, nem ismerhetik. Az első világháborút követő békediktátumok következtében létrejött apró nemzetállamok a területek nyelvi és irodalmi bezáródását eredményezték, attól fogva mindegyik külön-külön, egymásról nem tudva képezte le magának a világirodalom meghatározó irányzatait. Megérné megkísérelni olyan közép-európai irodalomtörténet létrehozását, amely nem az egyezésekre, hanem a különbözésekre tenné a súlyt. – Ezekről a dolgokról vitatkozott, cserélt eszmét minap a tanszékünkön egy véletlenül összeverődött két- és többnyelvű társaság (érdemes a résztvevők nevét feljegyezni: Žilka Tibor, Mészáros András, Húshegyi Gábor, Grendel Lajos). S nekem, aki természetesen szintén részt vettem a purparléban, az jutott eszembe, hogy ez a társaság valószínűleg azért nem érzi jól magát sem Budapesten, sem a pozsonyi szlovák körökben, sem Prágában, mert ezek a problémák ott nem visszhangoznak, s egynyelvű körökben nem is visszhangozhatnak, mert azok a nyelvi és kulturális alúziók, amelyek itt természetesek, amott némák, nem működnek.

Június 22. Bizony, bizony, néha még a jó öreg Homérosz is elszunnyad. – Olvasom a *Kaddisban* (mármint Kertész Imréében): „...amikor a feleségem először kerített szót róla...” (a születendő gyermekről, természetesen), s nem tehetek róla, a következő gondolatom már az, hogy említhetem-e egy lapon Kertészt és Homéroszt, ha az előbbi ilyen zagyva nyelvi szerkezetet le tud írni. Kertész, szerintem, bölcséleti indíttatású író, nem annyira a regényei, mint inkább az esszéi jók, s írnak csak annyiban eredeti, amennyiben a filozófia kilúgozott, fogalmi nyelvét történetmondásra is alkalmassá tudja tenni. Ugyanakkor és ugyanezért viszont nemigen érdeklő a nyelv képi rétegeinek valóságartalma. Nem hiszem, hogy elgondolkodott volna a „szót keríteni róla” szerkezeten, mert akkor rájött volna, hogy „sort” szoktunk keríteni és nem „szót”, és nem „róla”, hanem „rá”, így: *sort kerítettünk rá; rá került a sor. Szót keríteni rá vagy róla* tehát szarvashiba, katachrézis, a *sort kerít rá és szót ejt róla* képes kifejezések összekeverése. – S aztán Auschwitz! Kertésznek nemcsak minden műve, de minden sora is Auschwitzról szól. S ez a megszállottság már önmagában tiszteletet parancsol. De a szépirodalomnak nem alfája és ómegája a tisztelet és a megszállottság, sőt! Az irodalom a természeténél fogva nem tekintélyelvű, s a megszállott és tiszteletreméltó irodalmi váteszek és próféták ázsiója az utóbbi évtizedekben ugyancsak megcsappant. És summa summárum azt is ki kell mondani végre, hogy az irodalomban, az ezertizenegyedik Auschwitz-könyv után Auschwitz is lehet unalmas. *A Kaddis a meg nem született gyermekért* regényként túlírt, ha elvonjuk belőle a részvétet, a tiszteletet (amit a szereplők és szerző iránt érzünk) és a bölcséleti részek komor fényét – unalmas.

Június 24. Huszonhárom éve lakunk itt, a Csallóköz legnyugatibb csücskében, egy pozsonyi lakónegyed panel épületének második emeletén. Mikor ideköltöttünk, a környezet olyan kopár volt, amilyen csak a csallóközi síkság tud lenni, sehol egy fa, sehol egy emelkedés. Aztán jöttek a parkosítók, s az ablakunk alá szúrtak egy vesszőnyi juhart. Két kicsi fiunk később, mikor már elindult, gyakran kapaszkodott meg a fácska botnyi derekában.

Most a juhar a második emeleti ablakomig ér, a fiaink hasonlóan szép szál legényekké nyurgultak. Az éjszaka nagy vihar volt. Esett az eső, fújt a szél, zengett az ég, villámlott. Hajnalban kiálltam az ablakba, s néztem, hogyan küzd a juharom a viharral. Hajlongott, recsegett, ropogott, néhány ága letört-lehasadt, de ő maga állva maradt. A rádióban hallom, hogy a Tátrában micsoda pusztítást végzett az orkán, évszázados tölgyeket csavart ki, egész erdőrészeket tarolt le. Az én juharom talpon maradt, kiállta a legénypróbát. Büszke vagyok rá. Egyidős a fiaimmal, s most szinte harmadik fiannak érzem. És nem tudom magamnak pontosan megmagyarázni, hogy mért jut eszembe róla Oravecz Imre *Halászóember*e. A könyvvel tele van az irodalmi sajtó. Oravecz bebizonyította, hogy a paraszti életanyag ma sem irodalomidegen. Nem kis dolog ez azok után, hogy a nyolcvanas években a magyar irodalomból teljességgel eltűnt a falu és a paraszt, s ha itt-ott mégis megjelent, akkor csak egyfajta ironikus fekvésben, csaknem a Göre Gábor-i paródia szintjén. Az olvasó nyugodtan azt hihette, hogy valami oknál fogva maga a téma nem szalonképes. Valahogy úgy, ahogy a hatvanas-hetvenes években a polgár volt osztrakizálva a regényekből, novellákból, a versről már nem is beszélve. Oravecz Imre paraszt-univerzumának akkor is súlya és fensége van, ha az ábrázolásának éppen a teljes szenttelenség, a kívülről bevitt bármi néven nevezendő jelentés nullás redukciója a lényege. Általa irodalmilag rehabilitálódik a természeti ember. S igen, a természet is. A juharom is. S én is. A *Halászóember* előtt még talán szégyelltem volna az előbbi juhar-apoteózisomat, ellágyulásomat. Hogyan is mertem volna sudár fához hasonlítani a fiaimat! Hiszen ma már a hasonlat, a metafora, a szókép maga is anakronizmus. Az újabb költőiség számára nem a szókép, hanem a szójáték és a különféle retorikai alakzatok, nem a szó, hanem a mondat a „kvintesszencia” (vö. Margócsy István: „*Névszón ige*”), a szintaxisba, a retorikai alakzatokba, a szójátékba meg nem fér bele a természet. Próbáljuk például Alkaiosz háborgó tengerét ma megénekelni: *Mig annyi kinnal álljuk a bőszi vihart, / de már az árboc-tőbe kapott a hab, / s a szél-cibálta nagy vitorlák / rongya lefoszlik ezer cafatban.* Alkaiosztól Rimbaud-ig micsoda diadalutat futott be a hajó-toposz. Ma bőszi viharról vagy szélcibálta nagy vitorlákról ki merne írni, ki nem félne a gúnyos vigyoroktól, vihogásoktól! Oravecz Imrének köszönhetően íme megint le lehet írni, le merem írni, hogy harmadik fiannak érzek egy juhart.

Június 27. Átállásom a szerkesztő-számítógépre meglepően simán ment. (Igaz, a programozó fiam hathatós segítsége kellett hozzá.) Ma viszont valami érthetetlen dolog történt a gépem elektronikus szerkezetének belsejében. Az ún. publikációs tevékenységem kimutatását írtam (az egyetemen évente kérik), mikor a gép percenként önállósította magát. Nem úgy romlott el, mint a hagyományos írógép, hogy leáll, és annyi. Nem, ez úgy vonaglott a kezem alatt, mint a vergődő, fibrilláló szív a mellkasban. Éreztem, hogy minden erejéből ellenáll. Aztán mint valami ideggubanc: ha egy helyen megérintettem, egészen más helyen rándult össze és szegült szembe az akaratommal. Felidegesített, kimerített. S csodáltam István fiamat, aki játszva uralja ezt az ideguniverzumot: mikor már végképp nem boldogultam a billentyűkkel és képletekkel, kénytelen voltam őt feltelefonálni. Nagy magabiztossággal mondta kagylóba emlékezetből a számok és képletek tömegét, amelyek segítségével aztán legyűrtem a lázadó gépet.

Június 29. Járom a várost. Pokoli melegben, s úgy szervezve az utaimat, hogy mindig tudjam, hol van a legközelebbi nyilvános vagy egyéb illemhely: nem tudok szabadulni a „belügyeimtől”. Az ókori fűszerutak keletről, Kínából, Indiából nyugatra vittek, az én fűszerutam a bölcsészkar Duna-parton álló épületétől rendszerint a Kalligram Kiadóig vezet, s befogja a Hviezdoslav teret, az Óvárost, a Fő teret, a Mihálykapu utcát, s a Felkelés teret. Csak egyáltalán nem illatos. Beugrom az Egyetemi Könyvtár mosdójába, pokoli bűz fogad. Balkán. De ilyen piszkos, nem működő, szemetes, elhanyagolt vécét még a valóságos Balkánon sem találni. Egyszer a szlovéniai Kopperban láttam egy vécét, két fiú két egymás mellett, az egyikben öblítéses angol csésze volt, a másikban pottyantós latrina. Azt mondták, a két illemhely között húzódik Kelet- és Nyugat-Európa határa. A pozsonyi Egyetemi Könyvtár, úgy tetszik, Koppertól keletre fekszik.

Július 10. Tegnap Dunaszerdahelyen voltam, megnyitottam egy jótékonyági ünnepséget (a Vámbéry irodalmi kávéházban), de inkább maradtam volna itthon, az íróasztalom mellett, a kaptafámnál: nem tudom, hányadszor győződtem meg róla, hogy mennyire nem vagyok médiaszereplő. Hiába voltam bizonyos értelemben az ünnepség középpontjába rakva, valahogy minden rajtam kívül történt, átnéztek rajtam. Sajnos, én nem tudok jópofáskodni, bohóckodni, eladni magamat. Ismert a Mikszáth-bonmot: Az író olyan, mint a havasi kürt, csak távolról szép a hangja. A média az író a dolgok közelébe rángatja. A tévé csinos riporternője azt kérdezte, mi a véleményem az irodalmi kávéház intézményének a felújításáról, de mikor próbáltam megválaszolni a kérdését, a tekintete félrekalandozott, nem érdekelte a válaszom. Azt próbáltam elnyögdécselni neki, hogy az irodalomnak a kávéház sem árt, de az író az irodalmi kávéház sem teszi színésszé, előadóvá. A prágai Viola irodalmi kávézó Vladimír Holan *Éjszakai párbeszéd Hamlettel* c. poémáját százötvenszer adta elő, de mindig színészek mondták a szöveget. Holant nemigen lehetett volna kényszeríteni sem, hogy a közönség elé álljon: Kampa-szigeti lakásából csak nagy néha, a halála előtti tíz évben pedig állítólag csak egyetlen egyszer mozdult ki. – Reggel óta esik az eső, zeng az ég. A rádió Irodalmi Újságát hallgatnám, ha tudnám: a rádióban is villámlik, rossz a vétel, belefájdul a fejem a recsegésbe. Valaki azt magyarázza, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia Közép-Európája az Egyesült Európa ősmoddellje volt. Másvalaki Kosztolányit idézi, aki szerint Mikes Kelemen alkotta meg s írta le először a magyar „kávéház” szót. Mikes persze még csak a török kávézókra gondolhatott, a magyar kávéházkultúra későbbi keletű. Kár, hogy mindez tegnap nem jutott eszembe, ha ezzel kezdem a tévéinterjúmat, talán nem ásít bele az arcomba a tévériporter.

Július 11. Még csak háromnegyed tíz, s máris gyötrődtem egy hónapra valót. Őrjögök csendben, befelé. Nem megy a versírás sem, úgy látszik, a II. Fülöpről írandó versemnek a végét végleg elvesztettem. De ha elvesztettem, akkor valamikor megvolt. Hol keressem? A vers, sajnos, nem így működik, hanem úgy, hogy találunk valamit, s úgy teszünk, mint-ha azt kerestük volna. S akkor jó a vég, ha teljesen váratlan, sőt abszurd helyen találjuk meg. Őrjögő Lóránt például addig őrjögött, míg végül a Holdban, egy befőttes üvegben találta meg az eszét. Lóránt és II. Fülöp nem voltak kortársak, de Ariosto és Fülöp kicsit igen: Fülöp hatéves, mikor a költő meghal. Hogyan kellene összekapcsolni őket? – A gasztronómia és a borászat napja van, a rádió tele van kapcsolódó műsorokkal. Valaki a *Hét*

Bagoly Szomjas Gusztiját idézi (talán Váncsa Iván, aki meglepően szépen, jóízű tiszaháti akcentussal beszél): „Egyetlen szerencsétlen ember van, az, akinek kifelé jön a száján az étel”. Igen, itt van az én „szerencsétlenségem” magyarázata is. – Már azt hittem, az Isten sem tudna rávenni az olvasásra, napok óta ízetlen minden szó, ami írva van, de a Szomjas Gusztii-idezetet ellenőrizendő úgy belefeledkeztem a *Hét Bagolyba*, hogy most meg már abbahagyni nem tudom az olvasást. A „kifelé jövő ételről” szóló mondatot nem találok, de találok valami mást: „*Én már nemigen akarok résztvenni az új században. Azt hiszem, eleget láttam, tanultam, hibáztam. Szép volt, jó volt, de az én szekeresgazdáim már nem akarnak továbbvinni. A utazó is elfárad az új látnivalóktól.*” – Hát ez az: én is elfáradtam a huszadik század látnivalóitól. S még inkább az élményeitől. – A Krúdy-könyv szépségeitől kigördül a könnyem: sírni, sírni, nagy, tisztító sírással, hogy mindig van azért egy Áldáska, amelyik a kellő időben megjelenik, s egy kapu alatt „*felnyújtja a karját, mintha imádkozna, s meleg, őszinte, tiszta csókot nyújt át*” a férfinak. Áldáska számomra is akadna, de ki énmeltem Szomjas Gusztii? – Közben megtalálom, amit kerestem, s amit fentebb pontatlanul idéztem: „*Szerencsétlen ember csak egy van, akinek a száján jön ki az, amit megeszik*”. Áldja meg az isten Krúdyt, visszavezetett az írott szó értelméhez: a szépséghez. – Elállt az eső, kisütött a nap, az ablakom alatt fekete rigók ugrálnak, két lábbal egyszerre, mint a verebek. Az egyik hosszú, tekerdő gilisztát talál. Felcsípi a csőrébe, szembefordul a nyomában ugráló párjával, s úgy nyújtja át neki a zsákmányát, mintha csókra nyújtaná a csőrét. Az egyik biztosan Áldáska, a másik meg Józsiás úr. – Áldáska, Örvény Lőránt, II. Fülöp, Józsiás úr – találkozásuk még a Holdban is reménytelen. S Krisztus után 1999-ben mégiscsak találkoznak. Bennem. Sok van, mi csodálatos, de az embernél még mindig nincs csodálatosabb. Amíg van. Mármint ember. Erről szólna a Fülöp-versem. Már csak a végét kell megtalálnom.

Július 17. A rádió Irodalmi Újságában már annyi a nő, hogy műsoraiknak menzesz-szaguk van. B. Magdáék mindig biztosra mennek, nem kockáztatnak: csak menőkkel dolgoznak. Jelszavuk, úgy tűnik: Nem az a fontos, hogy mit mond, hanem hogy ki mondja. A mai adásukból alig emlékszem valamire. Szigeti Laci beszélt Petr Rákos új könyvéről, meglehetősen közhelyesen, ezen kívül Thomas Bernhard két aperçu-je maradt meg a fejemben. Egyszer Spanyolországban megkérdezték az írótól, hogy mit keres ott, mire ő azt felelte: olyan gyengén beszél spanyolul, hogy nyugodtan gondolhatja a spanyolokat jobbaknak, okosabbaknak, mint a németeket. S aztán: a világ legnagyobb csodája, hogy az ember hajlandó önként, saját akaratából is élni. – A tévében Kovács Kati énekel: *Most kéne abbahagyni...* Még mindig elég jól néz ki, s úgy látom, esze ágában sincs abbahagyni. S tudtommal Th. Bernhard sem önkézevel vetett véget az életének. Énekelni, s elmés dolgokat mondani könnyű! Abbahagyni, önként meghalni nehéz.

Július 20. Aranyak sem fénylik minden verssora. Nézzük a Toldit: „*Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel, Rángatá a csehet szörnyű erejével*”. A „kézzel megragadni” enyhén szólva is tautológia, mert ugyan mivel ragadhata volna meg mással Toldi a csehet, mint kézzel? Lábbal talán? Jó. Legyünk nagyvonalúak: a kifejezés azt akarja jelenteni, hogy Toldi kezén nem volt vaskesztyű, de a magyar ilyenkor azt mondja, hogy „puszta kézzel”. De hát nem ez itt a lényeg, hanem az a magyar-cseh történelmi rivalizálás, amelynek kö-

vetkezménye az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása volt. Mert az most már nyilvánvaló, hogy azt Masaryk és Beneš „lobbították” szét. Ők győzték meg a nyugati hatalmakat a birodalom elnyomó jellegéről, ők írták le vele kapcsolatban először a „népek börtöne” kifejezést. Így álltak bosszút a magyarokon azért, mert azok megghiúsították az 1870–71-es terveiket az osztrák–magyar–cseh dualizmust illetően. Andrássy Gyula lemondással fenyegette meg a bécsi Hohenwart-kormányt, ha elfogadja a csehek javaslatát.

Július 21. Ezra Pound-ot olvasom, ezúttal csehül. Érdekes, hogy a csehek (Herynková, Bednář, Mikeš) a nekem oly kedves XXXV. cantót le sem fordították, talán azért, mert magyar szöveg is van benne. Mert ne álltassuk magunkat: a csehek még ma is tele vannak magyarellenes indulatokkal. Sőt: ködös elképzeléseikben magyar nemzet mint olyan nem is létezik, mert tulajdonképpen minden magyar szlovák, és természetesen minden szlovák cseh. Katona koromban a cseh kollégáim el nem tudták rólam képzelni, hogy hogyan lehetek én magyar. Szlováknak tartottak, aki néha tréfából (à la Švejk) azt állítja magáról, hogy magyar. – Sok érdekes gondolatot találtam viszont a Pound-könyvhöz kapcsolt interjúban (Donald Hal készítette a költővel, 1960-ban): E. P. a Cantókban azt a hat évszázadot akarta versbe fogni, amelyet Dante még csak jövőként sejtethetett. Azaz mintegy ki akarta egészíteni az *Isteni színjátékot* a Dante óta eltelt idővel. S tovább: E. P. nagyszülei bankhivatalnokok voltak, de úgy leveleztek egymással versben, mint nálunk otthon a katonák és a szeretőik. S végül: Talleyrand mondta a politika nyelvéről: „*benne a szavak jelentése csak az egyik konferenciától a másikig tart*”.

Július 22. Valóban úgy van, ahogy Schopenhauer mondta: az a lármamennyiség, amit az ember még zavartalanul el tud viselni, fordított arányban áll a szellemi képességeivel, s így emezek mértékének tekinthető. – Legszívesebben legéppisztolyoznám itt, az ablakom alatt ezeket a trogloditákat, a süketnéma szomszéd két vejét, két bunkó srácot, akik feltehetően munkanélküliek, mert egész nap a rossz autóikat bütykölik, bőgetik a motort, s közben még a az autórádióikat is teljes erővel bömböltetik. S hiába dugom be a fületem, a füldugókon át is hallok – a szellemi képességeiket. Fried István könyvét (*Irodalomtörténetek Kelet-Közép-Európában*) próbálom olvasni. Nézem a címét értetlenkedve: mi az, hogy Kelet-Közép-Európa. Valami vagy „kelet” vagy „közép”. Kelet-Közép-Európa értelemszerűen Közép-Európa keleti részét jelentené, de bizonyos körök szóhasználatában inkább óvatoskodás: nem akarnak Közép-Európát, Mitteleuropát mondani (mert hát ugye az Friedrich Naumanra és „drang nach Osten”-ra emlékeztet!, Esterházy Péter, és bizonyos kánoncsináló csoportok számára pedig Közép-Európa csak „meteorológiai fogalom”!), de Kelet-Európát sem mondhatnak, mert az meg már Oroszország. Marad tehát a „Kelet-Közép”-féle sumák. Kár, hogy ezt a sumákat Fried István is átvette. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a jelen pillanatban ő az, akiben az irodalmi Közép-Európa a szövegek szintjén is összeáll. Ő az a magyar irodalomtörténész, aki, mintegy antedatálva, a volt Osztrák–Magyar Monarchiának szinte minden nyelvén ért, s épp úgy eredetiben olvassa a szerb Jovan Jovanović Zmajt, mint a szlovák Pavol Ország Hviezdoslavot, az osztrák Franz Grillparzert, mint a cseh Jan Nerudát. Olvassa és el is olvassa. S ez nem kis dolog, mert bizony az említett Monarchia (s a későbbi Magyarország) magyar irodalomtörténet-szei nemigen figyeltek a velük egy hazában (vagy a közvetlen szomszédságukban) élő cseh,

szlovák, szerb, horvát, román írók, költők műveire. Az ő Közép-Európájuk, valljuk be, „magyar Közép-Európa” volt, pontosan úgy, ahogy a németeké meg német. Nem tudunk olyan irodalomtörténetről, amely a történelmi Magyarország irodalmait egységben szemlélte és tárgyalta volna – hacsak a legelsőket, Czwittinger Dávidét (1711) és Rotarides Mihályét (1745) is ide nem soroljuk, de hát azok még latin nyelvűek és nagyon antik-avatag szemléletűek voltak, s a szerzőik (az egyébként német Czwittinger és szlovák Rotarides) a magyarországi literátusokat a nyelvükre való tekintet nélkül a „natio Hungarica” tagjaként kezelték. (Sőt még Bod Péter is, aki pedig 1766-ban már magyarul írta meg irodalmi lexikonát, azt írja, hogy „Vagynak ezen magyar tudósok seregekben némelyek erdélyi száz és magyarországi tót nemzetből valók is: de azok mind olyanok, akiktől nem lehet sajnálni a magyar nevezetet”. Az öntudatos szlovák Wallaszky Pál meg is orrolt rá ezért, s azzal állt bosszút a szerinte nemzetileg elfogult Bodon, hogy ő viszont – a latin nyelvű irodalomtörténetében, 1785-ben – a szlovák származású vagy esetleg már szlováku is író szerzőknek rendre kétszer, háromszor annyi helyet szentelt, mint a magyaroknak.) Szóval el tudom képzelni, hogy ha Fried Pista a 18. vagy 19. században él, megírja az ideális „hungarus” irodalomtörténetet, mindenkit érdeme, s nem nemzetisége vagy vallása szerint méltatva.

Július 23. Ordító jelkép: az ablakom alatt, az utcán egy hajléktalan férfi ütött-kopott gyermekkocsiban tolja szegényes motyóját. Egyre kevesebb gyermek születik. Gyerek helyett a jövőtlenségünket toljuk magunk előtt, ütött-kopott gyermekkocsikban.

Július 24. Valljuk be: gőgünkben szolgálknak tartjuk kezünket, lábunkat, külső és belső szerveinket. Azt hisszük, csak nekünk, azaz a csak a fejünknek van véleménye a dolgokról. Nagy tévedés. Testünk minden része külön gondolkodik: a derekam fájdalma a derekam gondolkodása. Az orvos persze ki fog nevetni, ha neki is így adom elő a panaszaimat. Neki csak azt mondhatom: nyilall a derekam. Sőt még ezt se mondhatom, mert szlovák nemzetiségű, nem tud magyarul, a szlovák nyelv pedig nem ismeri a „nyilall” igét, a szlovák derék csak szúr vagy vág, vagy egyszerűen fáj.

Július 25. Kár, hogy Arany János még nem olvashatta Mircea Eliade művét, *Az örök visszatérés mítoszát*. Ha ismeri, biztosan nem ír le olyan naiv dolgot, hogy középkori mítoszainkat írástudóink tudós igényessége számolta föl, s ráadásul olyan tökéletesen, hogy a 14-16. században a hun–magyar mondanakörnek, az Emese álmának vagy a fehér lómesének már az emléke is csak pislákol. – A teokratikus és arisztokratikus korok népei annak érdekében, hogy elviseljék történelmüket, vagyis hogy képesek legyenek szembe-sülni a katonai vereségekkel és politikai megaláztatásokkal, írja Eliade, a kortárs eseményeket kozmogóniai és hősi mítoszokkal értelmezték. Na, már most, teszem hozzá én, ha a 14-15. századi magyar népnek már nincsenek mítoszai (az Árpád-házi királyok magyarságának még voltak, gesztáink és krónikáink bizonyítják), annak csak egy logikus magyarázata lehetséges: a magyar nép az Anjouk és az egyéb idegenből jött magyarországi királyok alatt már nem érezte magáénak a történelmét. Károly Róbert, Nagy Lajos, Luxemburgi Zsigmond és a Jagellók győzelmei és vereségei már nem az ő győzelmei és vereségei voltak. S ezek az idegen uralkodók *vice versa* már nem is éreztek elszámolási kényszert a

néppel és külvilággal szemben, nem érezték szükségét uralkodásuk „mitikus” legitimációjának, s így a hősi énekeknek a társadalmi bázisa is megszűnt. – Mihelyt a történelmi személyiség bekerül a nép emlékezetébe, folytatja Eliade, történelmi volta megszűnik, és életrajzát a mítosz szabályainak megfelelően alakítják át. Az idegennek érzett történelmi személyiségek nem kerülhettek be a „nép emlékezetébe”, folytatom én a töprengést, mert feltehetően a nép egykorú mindennapjaiban, tudatában, érzelmi életében sem voltak olyan közvetlenséggel jelen, mint a korábbiak. – Érdekes módon a délszláv népeknél és a románoknál kései (14–15. századi) balladák és hősi énekek szólnak Markó kraljevicsről, Malko pasáról, a Tél királyról (Eliade példái), ilyen kései epikai szövegeik a magyaroknak nincsenek. (Legalábbis nem maradtak fenn. S nincsenek a szlovákoknak és cseheknek sem.) Vajon miért? Valószínűleg ugyanazért, amiért a kozmogóniai és hősi mítoszaik már korábban eltűnnek: ezekben az időkben hiányzott az a művelt (népnyelví, nemzeti) közeg, amely a mítoszokat átmenthette s a balladákat, hősi énekeket megteremthette volna. (S tegyük még hozzá: ha csenevész formában mégis létezett, akkor ambivalens helyzete is béníthatta: az idegeneket sajátjaiként kellett volna szeretnie, hisz azok az ő nevében uralkodtak, s így még a határozott szembefordulás lehetőségétől is megfosztott.) A román és szerb fejedelemségek önállóságának megszületése és fénykora viszont hozzávetőlegesen pont azokra a századokra esik, amelyekben a magyar (szlovák, cseh) nép az idegen királyok (és a velük megjelenő idegen nyelvű művelt rétegek) hegemoniája alatt lassan elidegenedik a saját történelmétől. A román és szerb népek ekkor „nemzeti” (bár legtöbbször Bizáncnak vagy a törököknek alárendelt) fejedelmek vannak, akik valamiféle udvart is visznek, s ott a görögül vagy latinul gyengén tudó műveltebb rétegek nem idegenből hozott nyelveken, hanem a „bennszülött” nép nyelvén értekeznek egymással, s szereznek időnként hősi énekeket a Bizánccal és a törökökkel folytatott harcokról, az idegen megszállókkal való egyértelmű szembefordulásról. (S tegyük hozzá: a délszláv énekesek népnyelvi készségeit a szláv nyelvű pravoszláv egyház is nagyban erősítette, nem közvetlen ráhatással persze, hanem inkább csak úgy, hogy a nép nyelvének a használatát a műveltebb körökben sem tiltotta. Nem úgy a latinul beszélő és író római hitű papság, amely valóban nem sok megértést tanúsított a nép nyelvével szemben.)

Július 27. Még sohasem láttam bikát tehénnel küzdeni. Sőt gyermekkoromban megfigyeltem, hogy ha egy szuka nekifordult a kan kutyának, akkor az nem viszonzta a harapásokat, kitért a küzdelem elől, kedvetlenül otthagya a szukát. Amit hát a férfi-nő viszonyban lovagiasságnak hívunk, feltehetően nem elhatározás műve, hanem természeti adottság, atavizmus. A férfinak ezzel a természeti „adottságával” él vissza az ukrán irodalom üdvöskéje, Okszana Zabuzskó, mikor a brit pszichológusok egyik feminista ízű tesztje alapján diadalittasan kijelenti, hogy a férfiak „erkölcstelenebbek”, mint a nők. (Új Könyvpiac, 1999. június-július.) A tesztelők azt akarták megtudni, hogy van-e különbség a fiúk és lányok erkölcsi érzéke között. A következő kérdést tették föl 11 éves lány- és fiúgyermekeknek: Van egy férfi, akinek a felesége halálos beteg. A gyógyszertárban kapható valami drága csodaszerre. Szabad-e ellopnia a gyógyszert? – A fiúk kivétel nélkül azt válaszolták, hogy igen, sőt el *kell* lopnia a gyógyszert, a lányok pedig azt felelték, hogy lopni nem szabad, el kell mondani mindent őszintén a patikusnak. – Zabuzsko a feminista kérdésből feminis-

ták módjára vonja le a tanulságot. Ha a kérdést ugyanis úgy teszik föl, hogy a férfi beteg, s az asszony akar (a férfi érdekében) lopni, a fiúk válasza feltehetően egész másként hangzott volna. Abban az esetben is kímélni, védeni kívánva a nőt, valószínűleg azt felelték volna, hogy a nő a férfi érdekében se lopjon, mert elkaphatják. Hagyja inkább elpusztulni a férfit, esetleg – beszéljen a patikussal. – Igaz, ez a fajta férfilovagiasság, pontosan a nők feminista reakciói miatt, ma már erősen inog.

Július 29. Hallom a rádióban, hogy Milošević Iliescuval szövetkezett a magyarok ellen, mert azok, úgymond, a jövőben Jugoszláviában is, Romániában is problémákat okozhatnak, veszélyeztethetik az európai stabilitást. Milošević egy füst alatt akar végezni az albánokkal és a magyarokkal. S majd küldi a vajdasági magyarokra is az orosz kozákokat (akikkel állítólag tele van Koszovó, és tízszer olyan vérengzők, mint maguk a szerbek), s folytatódhat a százötven éves orosz–magyar konfliktussor (1849, 1914–18, 1944–45, 1956).

Július 30. Az idő hajnal 5,25. Most kel a nap is, mintha összebeszélünk volna. A vasúton túl már learatták az árpát, a szalma hatalmas, szabályos téglákba van kötve, a téglák a sejtelmes hajnali ködben álcázott tankoknak tűnnek. Várom, hogy támadásra induljanak. Valóságos tankot 1968-ban láttam utoljára. Azok is orosz tankok voltak.

(folytatása következik)

SZEKERES FERENC: HARMÓNIA METAMORFÓZIS (RÉSZLET)